

Stiftsbog for Lolland-Falsters Stift 2008

Bibelens autoritet i etiske spørgsmål

Af Johannes Nissen, lektor ved Århus Universitet

Bibelsk etik og kristen etik

I første del af denne artikel fremlægges en række principielle overvejelser over spørgsmålet om Bibelens autoritet i etiske spørgsmål. I sidste del konkretiseres emnet ud fra Bjergprædikenen. En vigtig forudsætning er sondringen mellem bibelsk etik og kristen etik. Med *bibelsk etik* menes de etiske opfattelser, som findes i Bibelens tekster. Udtrykket *kristen etik* refererer til en forpligtende etik, som er udformet med henblik på at give et svar til de aktuelle etiske udfordringer. Denne sondring er et resultat af en historisk forståelse af teksterne. Bibelen rummer mange etiske holdninger; den udtrykker med andre ord en etisk pluralisme. Det afgørende spørgsmål lyder derfor: Findes der en rød tråd eller en saglig midte i de bibelske teksters mangfoldighed? Eller er den bibelske mangfoldighed en legitimering af etisk pluralisme og subjektiv vilkårlighed?

Når bibelsk etik og kristen etik ikke uden videre er sammenfaldende, er det nødvendigt at overveje, hvordan man forbinder Bibelen med nutidens etiske spørgsmål. Vi må med andre ord spørge, hvordan og med hvilken begrundelse vi trækker bibelmaterialet ind i etikken. Er de etiske udsagn i Ny Testamente kun af historisk interesse? Kan de overhovedet være bindende for nutidens kristne? Og hvis de er bindende: Hvordan kan vi så anvende dem i dag?

Forskellige etiske modeller

Disse spørgsmål kan besvares på flere forskellige måder (mere udførligt herom i min bog *Bibel og etik. Konkrete og principielle problemstillinger*, Aarhus 2003).

1. *Bibelens etiske udsagn er forpligtende.* Denne holdning møder vi i bibliisme og kasuistik. Tankegangen er, at kun Guds vilje skal være rettesnor for den etiske handling, og at man kan finde denne vilje uforfalsket i Bibelen. Det betyder, at vi kan finde målestokken for vores handlinger ved at analysere Bibelen. Her møder vi entydige normer, der uden videre kan oversættes til vor tid.

Bjergprædikenen.

Imod denne opfattelse kan det bl.a. anføres, at Bibelen ikke er en lærebog i etik. Her finder vi ikke en færdig udformet etik. Det er heller ikke muligt at overføre bibelske bud og forskrifter til nye situationer uden at tage hensyn til ændringer i samfundsforståelse og livsførelse. Desuden er det en kortslutning at tro, at man er specielt bibelsk, hvis man ukritisk forsøger at ordne dagens samfundsforhold efter gammel- og nytestamentlige forbilleder.

2. *Bibelens etiske udsagn er ikke forpligtende.* Dette svar har flere forskellige udformninger. Blandt mange bibelforskere møder man en model, som bliver kaldt *interimsetik*. Argumentet er følgende: Jesu radikale krav – f.eks. fjendekærlighed og ikke-vold samt afkald på ejendomsbesiddelse – må ses i lyset af den nært forestående verdenskatastrofe. Der er således tale om en undtagelsesetik, en etik for interimet, dvs. det korte tidsrum før undergangen. Og den etik kan ikke have gyldighed i en situation, hvor menigheden må indstille sig på et liv af længere varighed.

Svagheden ved denne tolkning er, at man her lægger for stor vægt på apokalyptikken som forudsætning for Jesu forkyndelse. Gudsriget er en af-

gørende forudsætning for Jesu etik, men det drejer sig ikke primært om apokalyptik i betydningen verdensfornægtelse, men derimod om en forventning til fremtiden, der bekræfter verden som skabt af Gud. Gudsrige og skabelsestro udelukker ikke hinanden (jf. Matt. 6,25-34).

Der er andre eksempler på etiske modeller, som ikke tillægger Bibelens udsagn en forpligtende karakter. Det gælder således Løgstrups skabelses-teologiske (og ontologiske) forankring af etikken samt eksistensteologi og situationsetik. Her vil jeg nøjes med at omtale den sidste tolkning. I *situationsetikken* forkastes tanken om, at der findes faste etiske normer, som har gyldighed i forskellige situationer og til forskellige tider. Det eneste forpligtende er kærlighedsbudet, men dette bud giver *ikke* en indholdsbestemmelse af, hvad der skal gøres. Mennesket må selv finde ud af, hvad kærligheden kræver i den bestemte situation.

Den største svaghed ved situationsetikken er, at den kristne etik her bliver reduceret til en formel størrelse: Kærlighedsbudet siger, "at" du skal elske, men der gives ikke nogen nærmere indholdsbestemmelse – ikke noget "hvad". I bogen *Budskab og konsekvens* (1985) har jeg påpeget, at det nytestamentlige kærlighedsbud også har et bestemt indhold, der tvinger til at gå i en bestemt retning. Fjendekærlighed og godt nyt til fattige er de grundlæggende perspektiver (jf. under 3).

3. *Bibelen giver grundlæggende kriterier, perspektiver og handlingsmønstre.* Det er den tredje hovedform. Jeg skal her nøjes med at skitsere *kriteriemodellen*, som gør gældende, at der findes visse grundlæggende etiske kriterier, normer eller principper i Bibelen, som kan overføres til aktuelle etiske spørgsmål. Der er altså tale om en mellemposition mellem biblicis-men og situationsetikken. På den ene side bliver det fremhævet, at der findes flere slags normer i Bibelen end næstekærligheden, f.eks. fred, retfærdighed og respekt for livet. På den anden side bliver disse etiske kriterier ikke blot knyttet til bestemte bibeltekster, men hentes frem ved hjælp af en helhedsforståelse af Bibelens etik. Dermed bliver kriterierne anvendelige også for andre situationer end dem, der er direkte omtalt i Bibelen, samtidig med at der bliver et vist spillerum for skøn og vurdering i den aktuelle situation. Denne rummelighed er sikkert en af grundene til, at mange etikere i de senere år har prioriteret modellen og opbygget en etik ud fra bestemte grundnormer eller grundværdier, f.eks. inden for bioetik og miljøetik.

4. *Bibelen giver kendskab til det primære subjekt for etikken: Guds handling.* I forsøget på at bygge bro mellem Bibelen og nutidig etik har man som regel

lagt vægt på Bibelens "etiske tekster", dvs. tekster, som har en formanende karakter (moralske anvisninger, påbud, forbud), men det fører ofte til en lovetik. I de senere år er der imidlertid flere teologer, som understreger betydningen af at bygge på et større tekst-"repertoire". Man har bl.a. fokuseret på fortællende tekster og bekendelsesagtige formuleringer. Denne forståelse af etikken kommer til udtryk i en række beslægtede modeller: etik som svar på Guds handling, narrativ etik, formningen af den moralske identitet og efterfølgelsesetikken.

I slutningen af artiklen vil efterfølgelsesetikken blive inddraget. Her skal gives et par kommentarer til to af de øvrige modeller. Den første model er *etik som svar på Guds handling*. Det vigtigste ved de ti bud er ikke de enkelte anvisninger, men overskriften: "Jeg er Herren, din Gud, som førte dig ud af Egypten, af trællehuset" (2. Mos. 20,2). I de traditionelle udlægninger af dekalogen kommer denne overskrift ofte til kort. Og det er uheldigt. *Uden* overskriften bliver de ti bud til almindelig moralisme. Men *med* overskriften bliver de ti bud til evangelium. Da bliver de til "frihedens anvisninger".

Også Bjergprædikens antiteser (Matt. 5,21-48) forstås bedst ud fra etikken som svar på Guds handling. Jesu radikaliserings af de gammeltestamentlige bud er blevet misforstået som en strengere lov, men de skal læses i lyset af saligprisningerne (Matt. 5,3-12). Saligprisningerne er det *fortegn*, hvorunder resten af Bjergprædikenen skal læses. Det afgørende perspektiv er Gudsriget. Således forstået får Bjergprædikenen ikke karakter af lov, men af evangelium, forjættelse og løfte.

Endnu et eksempel er formaningerne i brevlitteraturen. De skal lige så lidt som de ti bud forstås som tidløse og uforanderlige love, men derimod som anvisninger i en konkret situation. Det vigtige er igen overskriften, som har karakter af et befriende budskab. Det kommer tydeligt til udtryk i Gal. 5,1: "Til frihed har Kristus befriet jer, så stå nu fast og lad jer ikke på ny spænde i trældoms åg" (1948-overs.).

Den anden etiske model er *formningen af den moralske identitet*. Denne model lægger vægt på, at de bibelske tekster ikke kun har betydning for handlingen; de har også en *karakterdannende* funktion. Ifølge denne model er Bibelens væsentligste betydning for kristen etik, at den former de kristnes moralske identitet. Bibelske fortællinger, symboler, billeder, paradigmer og tro former os. Som eksempel kan nævnes evangeliernes beretninger om Jesu identifikation med de udstødte, f.eks. Mark. 2,13-17. Selv om disse beretninger ikke rummer eksplicit undervisning, former de det liv, de kristne er kaldet til: at være inkluderende, accepterende og forny-

ende. Andre eksempler er de kendte lignelser "Den barmhjertige Samaritaner" og "Den fortabte Søn". Særlig opmærksomhed samler sig omkring nadveren: Idet de kristne deltager i nadveren, er der ikke blot tale om en fromhedshandling, men også om en handling, der har betydning for deres etiske liv. 1. Kor. 11,17-34 viser, at denne funktion ikke altid lykkes, men det rokker ikke ved nadverens grundlæggende betydning for formningen af den moralske identitet.

Forskellige genrer

Hvis det bibelske stofs mangeartede karakter skal tilgodeses, må man gøre brug af mere end en model. I den forbindelse må der advares mod to farer. For det første bør man undgå en *norm-reduktion*. Det er metodisk forkert at gå ud fra, at der er én enkelt bibelsk norm for etik. For det andet er det uheldigt med en *genre-reduktion*. En sådan reduktion består i, at man kun bruger én slags bibelsk materiale som relevant for etikken.

De "etiske" tekster må derfor suppleres med andre genrer, dvs. teksttyper, der bør tillægges lige så stor vægt ved bibelbrugen i aktuell etisk argumentation. Som eksempel på forskellige typer skal nævnes følgende:

- moralske formaninger
- historiske fortællinger
- visioner, myter, utopier
- lignelser

Lad os som eksempel tage emnet "de kristnes holdning til staten". Traditionelt bygger vi i den lutherske tradition næsten udelukkende på de moralske formaninger, specielt Rom. 13,1-7 (jf. også 1. Pet. 2,13-17), men andre teksttyper bør også inddrages, f.eks. historiske fortællinger (Mark. 12,13-17); dertil kommer utopier, visioner og myter (Åb. 13). I øvrigt er emnet et tydeligt eksempel på, at Ny Testamente rummer flere forskellige holdninger med hensyn til dette emne. Udvides definitionen af emnet til f.eks. "politisk lydighed" eller "holdningen til magthaverne", vil det være relevant også at inddrage andre tekster, f.eks. Mark. 10,35-45; Matt. 4,1-11; Ap. G. 5,29.

I nogle etiske spørgsmål er der altså modstridende signaler i teksterne; det gælder ikke kun "holdningen til staten", men også "synet på kvinden". I andre tilfælde synes det bibelske materiale at være mere entydigt, således f.eks. i "forholdet mellem rig og fattig", hvor der findes et omfattende materiale inden for alle genrer. En vigtig pointe er her omsorgen for de fattige.

Et andet eksempel er det kontroversielle problem "homoseksualitet". Fænomenet afvises i de bibelske tekster. Imidlertid er tekstmaterialet yderst sparsomt. Dertil kommer, at de få tekster hører til en bestemt genre (forbud). Det er desuden en vigtig iagttagelse, at emnet ikke er forbundet med de centrale frelsesbegivenheder. Det maner til forsigtighed med at drage for store konklusioner. Ved en stillingtagen må man inddrage både bibelsk og nutidig forståelse af seksualitet og menneskesyn.

Bjergprædikenen og efterfølgelsen

En af de mest betydningsfulde etiske modeller er efterfølgelsesetikken. Den er på en særlig måde forbundet med Bjergprædikenen (Matt. 5-7). Det grundlæggende spørgsmål lyder: hvordan kan vi virkeliggøre Jesu radikale krav i vores verden?

Hvem kan lade være med at vredes på sin broder, begære den andens hustru og hade sin fjende? Hvem kan bede uden bihensigter? Hvem vil ikke gerne have anerkendelse, når han giver en gave? Hvem kan undgå at dømmes andre? Og hvem er ikke fuld af bekymringer for dagen og vejen? Taler dagliglivets erfaringer ikke i en anden retning end Bjergprædikenen? Og var Paulus ikke mere realistisk, når han sagde: "Det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke, men det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg" (Rom. 7,19)? Når alt kommer til alt, bliver vi så ikke bestandig tvunget til at indgå kompromisser?

Sådan har man ofte spurgt, og i tidens løb har der været mange forsøg på at begrænse Bjergprædikensens gyldighed og rækkevidde. Tre af disse skal nævnes.

Det første forsøg er interimsetikken, der hævder, at Bjergprædikenen *ikke gælder for alle tider, men kun for Jesu egen tid*. Det andet forsøg er den klassiske katolske tolkning, som går ud på, at Bjergprædikenen *ikke gælder for alle mennesker, men kun for nogle*. Her er de radikale krav adresseret til de gejstlige (præster, munke og nonner), hvorimod der stilles mindre radikale krav til de "almindelige" kristne (kærlighedsbudet, de ti bud). Det tredje forsøg er den typiske lutherske tolkning: Bjergprædikenen gælder *ikke for alle livets områder, men kun for nogle*. Efter den opfattelse kan Bjergprædikenen kun bruges til at sige noget om individetikken (det personlige livs område), hvorimod socialetikken må hente støtte i andre bibelske tekster, især Rom. 13. Det svarer til den berømte to-regimentelære.

Imidlertid går Mattæus' eget svar i en anden retning. Mattæus var næppe i tvivl om, at Bjergprædikenen kunne og skulle praktiseres, men forudsæt-

ningen for dens opfyldelighed ligger ikke hos mennesket selv. Mattæus vidste udmærket, at mennesket er fortabt i sin halvhjertethed, i sine komplekser, i sin klyngen til gods og guld og i sin angst for sig selv og de andre. Alligevel kan kravene opfyldes, men grunden hertil ligger et andet sted end i mennesket selv. Den ligger i forkyndelsen af Gudsriget, dvs. i forkyndelsen af, at Gud har handlet i Jesus af Nazareth. Derfor er optakten til Bjergprædikenen vigtig. Her henvises til Jesu forkyndelse og handling (4,23). Dertil kommer en anden vigtig forudsætning. Bjergprædikenen må tolkes i lyset af dens midte, Fadervor (6,9-13). Hvis man glemmer denne forudsætning er vejen åben til at gøre budene til en ny lov.

Budene bliver ganske vist radikaliseret, men de bliver begrundet med og begrænset af en endnu mere radikal forkyndelse af Guds kærlighed og tilgivelse. Udgangspunktet er den grundlæggende tillid til livet og til Guds godhed (jf. Matt. 6,25-34). Det er denne tillid, der giver disciplene en ny og afgørende impuls til at leve.

Og netop her rører vi ved det centrale i Jesu etik. For det første: *Lovens radikalisering har hos Jesus en bestemt og afgørende forudsætning, nemlig en endnu stærkere radikalisering af tilgivelsen.* Det er almindeligvis sådan, at jo strengere kravene udformes, desto stærkere bliver fordømmelsen af dem, der ikke står mål med det, der kræves, jf. historien om kvinden grebet i hor (Johs. 8,1-11). Men hos Jesus er det anderledes. Her er tilgivelsen det fortegn, hvorunder alt andet skal ses. Netop derfor fremhæves bønner om tilgivelse i Matt. 6,14-15.

For det andet: Der er ikke nogen modsætning mellem Jesus som den store moralske lærer og Jesus som "synderes ven". *Ord og handling hæver sammen.* Den person, som stiller de radikale krav om ikke-vold og fjendekærlighed, er den samme som den, der i ord og handling accepterer folk, som de er. Jesus har bordfællesskab med syndere og toldere, og viser dermed også, at kristen etik sigter mod oprettelsen af *et åbent og inkluderende fællesskab.*

Gudsriget som det grænsesprængende og fællesskabsoprettende

Grundlaget for kristen etik er Jesu forkyndelse og handling, som er en *konkretisering af Gudsrigets etik.* Gudsriget sætter sit præg på Jesu liv i to henseender: Det er grænsesprængende og fællesskabsoprettende. Sammenhængen mellem de to træk er vigtig – både i et historisk og et aktuelt perspektiv. Historisk set betyder det, at Jesu eget liv er udtryk for en stadig

grænseoverskridelse. Gennem sit måltidsfællesskab med dem udenfor viser han, at Gud skaber sig et fællesskab blandt de udstødte. Sammenhængen er også vigtig med henblik på nutidige forhold. Mange af de fællesskaber, vi kender i dag, præges af en tendens til at være sig selv nok. Det kan være familien, foreningen, folket eller sammenslutningen af rige nationer.

Spørgsmålet er, hvordan disse menneskelige fællesskaber kan åbne sig, så der bliver plads til dem udenfor. Spørgsmålet er også, om kirken ligner disse fællesskabsformer, eller om den henter sin afgørende inspiration fra den måde, hvorpå Jesus virkeliggør Gudsriget.